FORSLAG TIL AFGØRELSE FRA GENERALADVOKAT SIR GORDON SLYNN

fremsat den 17. september 1987 *

Høje Domstol.

Nærværende anmodning fra Skotlands Court of Session om en præjudiciel afgørelse i medfør af EØF-Traktatens artikel 177 rejser nogle væsentlige spørgsmål vedrørende en persons ret til en faglig universitetsuddannelse, og navnlig om vedkommende kan kræve støtte til underhold. Der er tale om den sidste af en række på fem sager, og de forslag til afgørelse, jeg har fremsat i de første fire, omhandler delvis de spørgsmål, der foreligger til afgørelse i sagen her. Jeg henviser til de nævnte forslag for at undgå gentagelse. De relevante faktiske omstændigheder, som er uomtvistet mellem parterne, og som forelæggelseskendelsen gengiver krystalklart — hvis jeg tør bruge dette udtryk — kan sammenfattes som følger.

Steven Malcolm Brown, der er sagsøger i hovedsagen, er født i Frankrig i 1966. Hans far, der er englænder, og hans mor, der er fransk, har begge haft beskæftigelse i England, dog ikke siden 1965, da de flyttede til Frankrig, hvor de stadig var bosat i den periode, som nærværende sag drejer sig om. Sagsøgeren, som både har fransk og britisk statsborgerskab, gennemførte sin skolegang i Frankrig og fik studentereksamen i juni 1983. Han blev optaget på elektroingeniørstudiet på universitetet i Cambridge med studiestart i efteråret 1984.

Før han begyndte i Cambridge, var han fra den 9. januar 1984 ansat som ingeniørpraktikant hos Ferranti plc, Edinburgh. Hans ansættelse, som var på heltid og lønnet, beskrives som »erhvervspraktik før universitetsstudium«, og han betalte bidrag til den sociale sikring. Efter et introduktionsprogram på 12 uger fik Brown tildelt arbejdsopgaver og »udførte praktiske elektro-ingeniøropgaver som led i selskabets almindelige virksomhed«, som det udtrykkes i forelæggelseskendelsen. En betingelse for, at sagsøgeren kunne gennemgå denne praktikant-periode, var, at han var blevet optaget på et universitet. Han fratrådte i Ferranti og tog til Cambridge den 14. september 1984.

I oktober 1984 optog Ferranti sagsøgeren på selskabets studiestøtteordning. Han fik herunder et beløb hvert semester samt adgang til yderligere erhvervspraktik under lønnet beskæftigelse i sommerferierne. Ordningen forpligtede ham ikke til at tage arbejde i Ferranti efter uddannelsens afslutning, og Ferranti var heller ikke bundet til derefter at ansætte ham. Ferranti giver i almindelighed kun støtte til personer, som har fuldført deres første år på universitetet, men selskabet frafaldt dette krav i sagsøgerens tilfælde,

* Oversat fra engelsk.

idet man tog hensyn til hans arbejde under beskæftigelsen i første halvår af 1984.

Universitetet i Cambridge anbefaler, men kræver ikke, at elektroingeniørstuderende skaffer sig erhvervsmæssig erfaring før studiet påbegyndes. De studerende skal dog have opnået 8 ugers erhvervserfaring før slutningen af det andet studieår.

Sagsøgeren har til hensigt at uddanne sig til og arbejde som elektroingeniør samt blive medlem af den faglige organisation for elektroingeniører, *Institution of Electrical Engineering.*

Sagsøgerens fagstudium tilsigter at bibringe de studerende omfattende kendskaber inden for en række ingeniør- og elektroingeniørdiscipliner. Studiet omfatter også matematik og arbejdstilrettelæggelse. Den egentlige specialisering i de elektrotekniske fag begynder først det tredje år.

Hovedkategorierne inden for den faglige organisations medlemskreds er studentermedlemmer, associerede medlemmer og de egentlige medlemmer (»members and fellows«). Sidstnævnte benævnes »corporate members«. Eksamen med første eller anden karakter som elektroingeniør eller inden for et beslægtet fag såsom fysik, matematik, datologi eller databehandling — hvorved eksamen skal være opnået som afslutning på en uddannelse, der er godkendt af den faglige institution, hvilket sagsøgerens uddannelse er — opfylder den faglige organisations krav til uddannelse og giver kandidaten mulighed for umiddelbart at opnå medlemskab som associeret. For at opnå egentligt medlemskab skal yderligere krav til praktisk uddannelse og erfaring være opfyldt. Den, der søger sådant medlemskab, skal endvidere bestå en »faglig prøve«, hvorunder ansøgeren afleverer en skriftlig redegørelse for sine erfaringer og indkaldes til en samtale på grundlag heraf. Mens en person kan drive erhverv som ingeniør i Det Forenede Kongerige og betegne sig som »ingeniør« uden at have formelle kvalifikationer og uden at være medlem af en bestemt organisation, er en person, der er registreret i fagingeniørgruppen i Engineering Council's register, berettiget til at anvende titlen »chartered engineer«, forkortet »C. Eng.«, forudsat at han er medlem af en anerkendt organisation. En person, der er egentligt medlem af Institution of Electrical Engineering, er berettiget til den nævnte registrering.

Med hjemmel i loven har Secretary of State for Scotland udstedt følgende relevante bekendtgørelser vedrørende ydelse af uddannelsesstøtte af offentlige midler: Students' Allowance (Scotland) Regulations 1971 (SI 1971/124) (den skotske bekendtgørelse vedrørende studiestøtte), som ændret ved Students' Allowances (Scotland) Amendment 1983 (SI 1983/798) og Students' Allowances (Scotland) Amendment (no. 2) Regulations 1983 (SI 1983/1536). I uddannelsesstøtten indgår som de to hovedelementer dels en støtte til underhold (hvis størrelse afhænger af, hvad der ydes af forældrene, hvorved der tages hensyn til disses indtægt), dels den ordning, at Scottish Education Department betaler studieafgifterne direkte til universitetet, hvorved den studerendes og dennes forældres indtægtsforhold er uden betydning.

Jeg anser det ikke for nødvendigt at referere bekendtgørelsernes bestemmelser i enkelthe-

der. Jeg nævner blot, at Scottish Education Department ved skrivelser af 6. august og 18. oktober 1984 afslog sagsøgerens ansøgning om uddannelsesstøtte af de nedenfor anførte grunde; han havde kunnet kræve støtte, hvis han havde opfyldt et af de sæt betingelser, som blev angivet i de respektive tre begrundelser for afslaget, nemlig:

1) Brown havde ikke haft sædvanlig bopæl på De Britiske Øer i de sidste tre år før den 31. august 1984;

2) selv om Brown havde bopæl inden for Det Europæiske Fællesskab i den nævnte periode, havde han ikke haft beskæftigelse i Skotland i mindst ni måneder inden for en periode på tolv måneder regnet tilbage fra nævnte dato, *og* den støtte, han søgte om, vedrørte ikke en uddannelse i en »faglig uddannelsesinstitution« (i betydningen i Rådets forordning (EØF) nr. 1612/68, EFT 1968, s. 467), og *begge* disse betingelser skal være opfyldt, for at en EØF-statsborger med bopæl inden for Fællesskabet, men uden for Skotland, kan få støtte. Det bemærkes, at der i denne forbindelse skal opfyldes en yderligere betingelse, nemlig at den, der søger støtte, skal være indrejst i Det Forenede Kongerige udelukkende eller i det væsentlige for at tage eller søge beskæftigelse;

3) Brown havde ganske vist bopæl inden for Det Europæiske Fællesskab og var barn af en EØF-statsborger, men ingen af hans forældre havde beskæftigelse i Skotland på »referencetidspunktet« (konkret den 30. juni 1984) eller havde haft tidligere beskæftigelse i Skotland i tilsammen mindst et år inden for en periode på tre år regnet tilbage fra referencedatoen.

Sagsøgeren anlagde sag og anfægtede Scottish Education Department's afslag, idet han hævdede at være berettiget til et stipendium, da de nationale bestemmelser måtte vige for fællesskabsretten, hvorved han henviste til hver af følgende bestemmelser: a) EØF-Traktatens artikel 7 som fortolket af Domstolen i sag 293/83, Gravier mod byen Liège (Sml. 1985, s. 593), b) artikel 7, stk. 3, i forordning nr. 1612/68, iii) artikel 7, stk. 2, i nævnte forordning samt iv) forordningens artikel 12.

Secretary of State for Scotland (som Scottish Education Department henhører under) bestred sagsøgerens anbringender, og Court of Session har forelagt Domstolen en række spørgsmål vedrørende bestemmelserne i Traktaten og i forordning nr. 1612/68.

Artikel 7 i forordning nr. 1612/68 har følgende indhold (af relevans for sagen):

»1. En arbejdstager, der er statsborger i en medlemsstat, må ikke på grund af sin nationalitet behandles anderledes på de øvrige medlemsstaters område end indenlandske arbejdstagere med hensyn til beskæftigelses- og arbejdsvilkår, navnlig for så vidt angår aflønning, afskedigelse og, i tilfælde af arbejdsløshed, genoptagelse af beskæftigelse i faget eller genansættelse.

2. Arbejdstageren nyder samme sociale og skattemæssige fordele som indenlandske arbejdstagere.

3. Arbejdstageren har samme ret til på samme vilkår som indenlandske arbejdstagere at deltage i uddannelse i faglige uddannelsesinstitutioner, omskolings- og revalideringscentre.«

I artikel 12 i forordning nr. 1612/68 hedder det blandt andet:

»Såfremt en statsborger i en medlemsstat er eller har været beskæftiget på en anden medlemsstats område, har hans børn, hvis de er bosat på denne medlemsstats område, adgang til almindelig undervisning, lærlingeuddannelse og faglig uddannelse på samme vilkår som statsborgere i denne stat.«

Den danske regering har anført, at Brown på forhånd kan mødes med den indsigelse, at han som britisk statsborger ikke kan påberåbe sig nogen af Traktatens bestemmelser om diskrimination. Det Forenede Kongeriges regering har ikke gjort dette forhold gældende, og bortset fra den kortfattede omtale af spørgsmålet i den danske regerings indlæg er det ikke blevet drøftet. Jeg lægger i det følgende til grund, at Brown kan gøre krav gældende som fransk statsborger, idet Frankrig er det land, hvor han har været bosat, og som han, bortset fra at han er søn af en britisk statsborger, er nærmest knyttet til.

Spørgsmål 1

»Er en ingeniøruddannelse på heltidsbasis ved et universitet, der afsluttes med en eksamen, som indebærer, at kandidaten opfylder uddannelseskravene for medlemsskab som associeret medlem af den faglige organisation for elektroingeniører, hvilket igen medfører, at han efter opnået yderligere praktisk erfaring kan registreres som faguddannet ingeniør og anvende titlen 'chartered engineer', enten:

a) faglig uddannelse, der er omfattet af EØF-Traktaten, for så vidt angår dennes artikel 7 som fortolket i sag 152/82, Forcheri mod Belgien, og sag 293/83, Gravier mod byen Liège,

eller

b) uddannelse i en faglig uddannelsesinstitution, jfr. artikel 7, stk. 3, i Rådets forordning (EØF) nr. 1612/68?«

Dette spørgsmål skal afgøres ud fra Domstolens domme i sag 152/82, Forcheri mod Kongeriget Belgien, Sml. 1983, s. 2323, og i Gravier-sagen, hvorved den nationale domstol ved den endelige pådømmelse af spørgsmålet også kan henholde sig til Domstolens afgørelse i sagerne 293/85, Kommissionen mod Belgien, og 24/86, Blaizot mod universitetet i Liège mfl. (Sml. 1988, s. 305 og 379), hvorunder det indgående blev drøftet, om universitetsuddannelserne i det hele taget — og i bekræftende fald i hvilket omfang — kan betragtes som faglig uddannelse.

Min opfattelse fremgår af mine forslag til afgørelse i de nævnte sager, navnlig forslaget i sagen Kommissionen mod Belgien, og jeg skal ikke gentage dem her fuldt ud. Kort fortalt mener jeg, at en universitetsuddannelse udgør en faglig uddannelse, hvis den er »kompetencegivende« eller »giver den nødvendige teoretiske og praktiske uddannelse« med henblik på et bestemt erhverv, fag eller en bestemt beskæftigelse, selv om der i uddannelsen indgår almene fag »i et vist omfang«. I sit svar på Domstolens

skriftlige spørgsmål tilsluttede den tyske regering sig tilsyneladende den opfattelse, at enhver form for uddannelse på universitetsniveau, som er uddannelsen til et erhverv eller en beskæftigelse, er faglig uddannelse, og den danske regering anførte ligeledes, at faglig uddannelse omfatter enhver erhvervskompetencegivende uddannelse ud over almindelig skoleuddannelse.

Forbundsrepublikken har imidlertid i sit indlæg hævdet, at en universitetsuddannelse kun kan udgøre en faglig uddannelse, hvis gennemførelsen af en sådan uddannelse er en betingelse for at optage virksomhed inden for det pågældende erhverv. Jeg er ikke enig heri. Der er nogle erhverv, hvor man kan etablere sig såvel med som uden en bestemt afgangseksamen, hvis man dog har nogen akademisk eller praktisk baggrund eller erfaring. At universitetsuddannelser, der sigter mod sådanne erhverv, ikke skulle være faglige, fordi de ikke er en forudsætning for erhvervsudøvelse, er en opfattelse, som hviler på en alt for snæver anvendelse af den definition, der er givet i Gravier-dommen.

Det fremgår umiddelbart af sagens omstændigheder som gengivet i forelæggelseskendelsen og tiltrådt af parterne, at sagsøgerens studium, for så vidt angår erhvervet som elektroingeniør, opfylder de kriterier, der, som jeg tidligere har anført, ligger til grund for Gravier-dommen. Uddannelsen giver ham i det store og hele de teoretiske og praktiske færdigheder, der kræves for at blive elektroingeniør, for at få arbejde som elektroingeniør samt — hvis hans eksamen opfylder karakterkravene — blive associeret medlem af den faglige organisation med mulighed for senere at opnå egentlig medlemskab. Efter min mening kan det ikke anføres som et afgørende modargument over for sagsøgeren, at uddannelsen hverken umiddelbart eller direkte giver ham status som »chartered engineer«. Det synes klart, at den eksamen, der giver ham ret til at blive associeret medlem, er en integrerende del af status som egentligt medlem, samtidig med at den er en uddannelse til det konkrete erhverv.

Jeg er ikke enig i den snævrere fortolkning, som den tyske og den danske regering har fremført, og hvorefter der må indfortolkes en yderligere betingelse i artikel 7, stk. 3, nemlig en sammenhæng med arbejdstagerens virksomhed qua arbejdstager. Arbejdskraftens frie bevægelighed, som det er forordning nr. 1612/68's formål at fremme, er »et af de midler, der... sikrer arbejdstageren mulighed for at forbedre sine leve- og arbejdsvilkår og dermed også gør det lettere for ham at opnå social fremgang« (tredje betragtning). Dette mål ville klart blive delvis forskertset, såfremt en EF-arbejdstager ikke kunne gennemgå uddannelse i et nyt fag, navnlig på et højere niveau.

For så vidt angår den anden del af det første spørgsmål, er sagsøgeren og Kommissionen af den opfattelse, at det ikke giver mening at sondre mellem »faglig uddannelse« og ordene »uddannelse i faglige uddannelsesinstitutioner« i artikel 7, stk. 3, i forordning nr. 1612/68. Det Forenede Kongerige har anført, at Domstolen med føje vil kunne indtage samme standpunkt. Efter min opfattelse må enhver læreanstalt, der tilbyder en eller flere faglige uddannelser, for så vidt betragtes som en »faglig uddannelsesinstitution« og som sådan være omfattet af artikel 7, stk. 3.

Spørgsmål 2

»Skal begrebet deltagelse i faglig uddannelse, for så vidt angår EØF-Traktatens artikel 7 som fortolket i sag 152/82, Forcheri mod Belgien, og sag 293/83, Gravier mod byen Liège, fortolkes således, at det omfatter en medlemsstats betaling i henhold til national lovgivning til eller på vegne af en person, der gennemgår en sådan faglig uddannelse, af enten:

a) hans studieafgifter eller b) hans underhold, eller begge dele?«

Spørgsmålet vedrører ikke opkrævningen af gebyrer som i Gravier-sagen, men betaling af de relevante studieafgifter til eller på vegne af en person. Baggrunden herfor er, at i Det Forenede Kongerige betales studieafgifter normalt ikke af en student fra Det Forenede Kongerige, men udredes af den stedlige undervisningsstyrelse, som han hører under, mens studenter fra EF før september 1986 selv skulle betale studieafgifter. Jeg kan ikke se, at der principielt er nogen forskel mellem på den ene side at opkræve afgifter, henholdsvis afstå herfra, og på den anden side betale dem, henholdsvis afstå herfra. Der er i begge tilfælde tale om diskrimination efter den bedømmelse, der er lagt til grund i Gravier-dommen.

Omfatter Gravier-dommen studieafgifter, som jo er noget andet end et indskrivningsgebyr? Hvis det er en betingelse for at få adgang til det nationale uddannelsessystem, at der betales studieafgifter, så er svaret efter min mening klart ja. Gravier-dommen drejede sig om et indskrivningsgebyr, men som det klart fremgår af sagsforholdet dér såvel som af Blaizot-dommen og sag 309/85, Barra mod den belgiske stat og Liège kommune, var der i alle de belgiske sager ikke spørgsmål om det egentlige indskrivningsgebyr, som alle studerende betaler, men alene om det, der under retsmødet blev betegnet som »minerval for udenlandske studenter«, der kunne udgøre op til 50% af udgifterne til gennemførelse af undervisningen. Dette er i egentlig forstand, eller i hvert fald i det væsentlige, en studieafgift.

Efter en ændring af de relevante bestemmelser i Det Forenede Kongerige, som trådte i kraft den 1. september 1986, betales studieafgifterne for EF-statsborgere (hvorved det synes at være uden betydning, hvilke universitetsuddannelser der er tale om) faktisk af myndighederne i Det Forenede Kongerige. Af samme grund har Det Forenede Kongerige ikke gjort indsigelse, når det hævdes, at EF-studerende ikke må afkræves studieafgifter. Tilsyneladende imødekommer ændringen ikke sagsøgeren fuldt ud. Ændringen fik nemlig ikke tilbagevirkende gyldighed. Brown blev afkrævet afgifter for de akademiske år 1984 og 1985, og det er muligt, at han også skal betale dem for 1986. Under retsmødet forlød det endvidere fra sagsøgerens advokat, at ændringen ikke eller måske ikke finder anvendelse på personer, hvis uddannelse begyndte, før ændringen trådte i kraft.

Af de anførte grunde, og idet jeg lægger til grund, at Brown var i færd med en faglig uddannelse, kunne de omhandlede afgifter ikke være krævet betalt, efter hvad der er fastslået ved Gravier-dommen, der — som jeg anførte i forbindelse med Blaizot-sagen — efter min mening ikke kun har virkning

for fremtiden, men også omfatter uddannelsessøgende, der var i gang med en faglig uddannelse, da Gravier-dommen blev afsagt, og for hele deres studieforløb. I det omfang, hvori afgifter er betalt, kan de derfor kræves tilbage; hvis de ikke er betalt, skal de ikke betales.

Problemstillingen er en anden med hensyn til støtte til underhold, jfr. spørgsmål 2, anden del.

Sagsøgeren har under henvisning til sag 9/74, Casagrande mod Landeshauptstadt München, Sml. 1974, s. 773, med føje gjort gældende, at betingelserne for adgang til faglig uddannelse ikke alene er de betingelser, som de studerende skal opfylde for at kunne påbegynde uddannelsen, men at der hermed også sigtes til, hvad der kræves for at kunne følge uddannelsen. Den studerende må kunne finansiere sit underhold og har brug for bøger mm. Mens indenlandske studerende oppebærer støtte til underhold, er en student fra en anden medlemsstat nødt til at sørge for sit eget underhold, hvilket er en kritisk faktor, når han afgør, om han vil følge uddannelsen; denne situation er ifølge sagsøgeren klart diskriminerende.

De medlemsstater, som har afgivet indlæg, har ligesom Secretary of State under hovedsagen fastholdt, at støtte til underhold ikke er omfattet af Gravier-princippet. I nærværende sag har Kommissionen ikke hævdet, at sådan støtte er omfattet. Selv om Kommissionen har indtaget et andet standpunkt i tidligere sager, har den, så vidt jeg kan se, nu i sidste ende tiltrådt, at den ikke er omfattet.

Spørgsmålet er ikke let, men under henvisning til den begrundelse, som jeg — under visse tvivl — anførte i Gravier-sagen og anfører nedenfor, mener jeg ikke, at de adgangsbetingelser, der omhandles i Gravier-dommen, omfatter støtte af denne art.

For det første understreges det i Gravier-dommen, at indskrivningsgebyrerne udgjorde »en økonomisk hindring for adgangen til uddannelsen«, idet den studerende, hvis han ikke betalte dem, ikke kunne deltage i uddannelsen. Selv om jeg naturligvis er klar over, at en studerende ikke kan studere, hvis han ikke får noget at spise eller ikke har en seng, mener jeg ikke, at spørgsmålet om midler til underhold hænger så tæt sammen med selve adgangen til uddannelsen, at det er tilstrækkeligt til, at spørgsmålet omfattes af det principielle forbud mod forskelsbehandling, som er fastslået i Gravier-dommen. Selve betingelserne for adgang til faglig uddannelse omfattes af anvendelsesområdet for Traktatens artikel 7; i mangel af nærmere fællesskabsbestemmelser er midler til underhold ikke omfattet.

Er dette resultat uforeneligt med Kommissionens anbringende, som ikke er modsagt af Secretary of State, om at der ikke må udøves forskelsbehandling over for en arbejdstager, for så vidt angår støtte til underhold under en faglig uddannelse, der omfattes af artikel 7, stk. 3, i forordning nr. 1612/68? Det er det efter min mening ikke. Forordningen har en særlig bestemmelse, hvorefter en arbejdstager har »samme ret til på samme vilkår som indenlandske arbejdstagere at deltage i uddannelse i faglige uddannelsesinstitutioner« [1] eller, som det blot hedder i den franske version, »l'enseignement des écoles professionnelles«.

1 — O.a.: i den engelske version: »access to vocational training«.

I lyset af den franske og de øvrige versioner, bortset fra den engelske, mener jeg, at ordene »access to vocational training« (»adgang til faglig uddannelse«) betyder det samme som »l'enseignement des écoles professionnelles« og ikke alene omfatter retten til at blive optaget på uddannelsen, men samtlige spørgsmål i forbindelse med gennemførelsen af en faglig uddannelse. Under hensyn til forordningens mål som angivet i betragtningerne, mener jeg af de grunde, jeg har anført i mit forslag til afgørelse i Lair-sagen, at når der i artikel 7, stk. 3, tales om en ret og om vilkår, er stipendier til underhold omfattet, hvis indenlandske arbejdstagere får dem tildelt.

Artikel 7, stk. 2, er endnu tydeligere, hvis den da finder anvendelse; dette spørgsmål har jeg også behandlet i Lair-sagen. Det er klart, at hvis en »social fordel« omfatter faglig uddannelse eller anden uddannelse end faguddannelsen, er støtte til underhold klart omfattet af begrebet. Antages det, at i hvert fald den almentdannende undervisning er omfattet af begrebet — hvilket jeg mener den er — så er det utænkeligt, at en arbejdstager har flere rettigheder under almen uddannelse end under faglig uddannelse.

Underspørgsmål a) skal efter min mening besvares bekræftende og underspørgsmål b) benægtende.

Spørgsmål 3

»Skal en person, som er statsborger i en medlemsstat og har været bosiddende dér, og som rejser ind i en anden medlemsstat (modtagerlandet), betragtes som 'arbejdstager' i den betydning, der er forudsat i artikel 7 i forordning nr. 1612/68, når:

a) den pågældende før påbegyndelsen af sin universitetsuddannelse i en periode på 8 måneder har haft lønnet heltidsbeskæftigelse som elektroingeniørpraktikant, omfattet af det sociale sikringssystem;

b) den pågældende, før han rejste ind i modtagerlandet, allerede havde planlagt, at han ved udløbet af de 8 måneder ville påbegynde en ingeniøruddannelse på heltidsbasis ved et universitet i modtagerlandet;

c) han ikke ville være blevet ansat af arbejdsgiveren i den stilling, han var ansat i, hvis han ikke var blevet optaget på universitetet;

og

d) han påbegyndte denne beskæftigelse for at opnå erhvervserfaring i den elektrotekniske industri?«

Da den endelige afgørelse af, om sagsøgeren er arbejdstager i forordningens artikel 7's forstand henhører under den nationale ret, er spørgsmålet, som Domstolen skal tage stilling til, om ordet »arbejdstager« som anvendt i bestemmelsen efter en rigtig fortolkning omfatter en person, der udøver de aktiviteter, som nævnes i spørgsmålet.

Sagsøgeren har anført, at han under sin beskæftigelse hos Ferranti var arbejdstager efter dette ords betydning i Traktatens artikel 48. Han opfyldte kriteriet i sag 66/85, Law-

rie-Blum mod Land Baden-Württemberg (dom af 3. juli 1986, Sml. s. 2121), idet han var en person, der »i en vis periode præsterer ydelser mod vederlag for en anden og efter dennes anvisninger«. Han befandt sig i samme situation som lærerpraktikanten Lawrie-Blum, der også gennemgik »en praktisk forberedelse til selve udøvelsen af professionen«. Endvidere var han som ingeniørpraktikant omfattet af den britiske sociale sikringsordning.

Sagsøgeren og Kommissionen har anført, at dette er tilstrækkeligt. Når man én gang har arbejdstagerstatus, er man arbejdstager i enhver henseende, og det kan derfor ikke kræves, at et vist tidsrum skal være forløbet, før sagsøgeren kan betragtes som arbejdstager enten i henhold til artikel 48 eller i henhold til forordningen. Hans formål med at påbegynde den omhandlede beskæftigelse er uden betydning såvel som det forhold, at det fra begyndelsen var meningen, at beskæftigelsen kun skulle vare en kortere tid, indtil han påbegyndte sin universitetsuddannelse.

Det Forenede Kongerige, Tyskland og Danmark er også her helt uenige i denne opfattelse. De har anført, at forordningen skal gøre det lettere for vandrende arbejdstagere at opnå beskæftigelse i og blive integreret i modtagerlandet. Hvis man betragter en kortvarig beskæftigelsesperiode — selv om beskæftigelsen er udøvet for at skaffe en ekstra indkomst, eller fordi den er studierelevant, og uanset om den ligger før universitetsuddannelsen eller i ferierne — som et forhold, der begrunder krav på ydelser til underhold under uddannelse, måske i en meget lang periode, er dette — hævdes det — en helt urigtig fortolkning af forordning nr. 1612/68's genstand og formål.

Det er klart, at begrebet »arbejdstager« i artikel 48 skal forstås i vid forstand (jfr. sag 53/81, Levin mod Staatssecretaris van Justitie, Sml. 1982, s. 1035, 1050). Det er også klart, at sagsøgeren under sin beskæftigelse hos Ferranti var omfattet af Lawrie-Blum-sagens definition af en arbejdskontrakt. Det er herved uden betydning, om en arbejdstager arbejder på deltid eller får en løn, der er lavere end den mindsteløn, som er fastsat af de nationale myndigheder. På den anden side fremgår det ligeså klart af Levin-dommen, at beskæftigelsen skal være faktisk og effektiv, »med udelukkelse af beskæftigelsesformer, der har et så lidet omfang, at de fremstår som et rent marginalt supplement«, og at reglerne om arbejdskraftens frie bevægelighed »alene garanterer den frie bevægelighed for personer, der udøver eller ønsker at udøve en økonomisk aktivitet«.

En person, som er »arbejdstager« i artikel 48's forstand, kan modtage et faktisk beskæftigelsestilbud og rejse til en medlemsstat i dette øjemed. Domstolen har fastslået, at en arbejdstager også har ret til at flytte for at søge beskæftigelse (sag 316/85, Centre public mod Lebon, dom af 18. juni 1987, Sml. s. 2811). En person, der søger arbejde, er ikke omfattet af forordningens artikel 7, stk. 2, og jeg mener ikke, at en person, selv om han er omfattet af Traktatens artikel 48, også nødvendigvis har alle rettighederne efter forordningens artikel 7.

Efter min mening skal en person, der ansøger om uddannelsesstøtte under henvisning til artikel 7, godtgøre, at han ansøger som regulær arbejdstager, og det forudsættes, at han opholder sig i medlemsstaten i denne egenskab og for at være arbejdstager.

En person, som under alle omstændigheder er fast besluttet på at tage ophold i en medlemsstat som studerende, og som er optaget på et universitet eller en læreanstalt fra en bestemt dato og for et bestemt tidsrum, men som for at opnå relevant erfaring tager en kortvarig beskæftigelse, kan efter min mening ikke under henvisning til artikel 7, stk. 2 og 3, kræve støtte i kraft af status som arbejdstager. I en vis forstand er beskæftigelsen et supplement til studiet, og selv om det er fastslået, at det er irrelevant, hvad der er en persons bagvedliggende hensigter under en reel beskæftigelse som arbejdstager, mener jeg ikke, at Domstolens praksis udelukker, at man undersøger begrundelsen for, at personen opholder sig i en medlemsstat i et midlertidigt beskæftigelsesforhold, samt i hvilken egenskab han reelt søger støtte. Efter min opfattelse er en person, som gennemgår de faser, der angives i spørgsmålet, universitetsstuderende som enhver anden; han er ikke i egentlig forstand en person, der udnytter sine rettigheder som arbejdstager til at påbegynde en faglig uddannelse for at blive mere mobil eller opnå forfremmelse. Han går ikke på universitetet qua arbejdstager.

Når det én gang står fast, at en person er indrejst i en medlemsstat som arbejdstager i egentlig forstand, er blevet arbejdstager dér og senere beslutter at søge en faglig uddannelse dér som arbejdstager, kan han kræve uddannelsesstøtte med hjemmel i artikel 7, stk. 2 og 3. I denne situation mener jeg ikke, at det kan kræves, at han skal have arbejdet i en periode af en vist mindste varighed (sagerne 249/83, Hoeckx mod Openbaar Centrum voor Maatschappelijk Welzijn, Sml. 1985, s. 973, og 122/84, Scrivner mod Centre public d'aide sociale de Chastre, Sml. 1985, s. 1027). Hvis det derimod er tvivlsomt, om en person er arbejdstager, kan man efter min mening ved afgørelsen heraf tager hensyn til, hvor lang den periode er, hvorunder han hævder at have arbejdet. Denne periode skal være rimelig under hensyn til formålet, og jeg mener, at en periode på et år i så henseende er et rimeligt, om ikke ufejlbarligt kriterium.

Jeg er ikke enig i, at det skulle følge af Domstolens dom i sag 157/84, Frascogna mod Caisse de Dépôts et Consignations (Sml. 1985, s. 1739), at der ikke kan fastsættes en vist mindste arbejdsperiode som kriterium for afgørelsen af, om en person reelt befinder sig i en medlemsstat i egenskab af arbejdstager. Den nævnte sag drejede sig om en alderdomsydelse til en person med bopæl i en medlemsstat. Sagsøgeren i sagen opfyldte aldersbetingelserne, og Domstolen fastslog, at der ikke lovligt yderligere kunne stilles krav om bopæl. Når det er klart, at en person er arbejdstager og således omfattet af forordningens artikel 7, er forholdet tilsvarende, at der ikke må foreskrives en mindste beskæftigelsesperiode, før hans arbejdstagerstatus kan anerkendes. Det er noget andet at tage hensyn til en arbejdsperiode ved afgørelsen af det væsentlige spørgsmål, om en person er en arbejdstager, der er omfattet af forordningens artikel 7, stk. 2 og 3, når det drejer sig om uddannelsesstøtte.

I nærværende sag kunne myndighederne med føje tage hensyn til, at sagsøgeren kun havde arbejdet i otte måneder som praktikant og på dette grundlag statuere, at han ikke havde de rettigheder, der tilkommer en arbejdstager i henhold til forordningens artikel 7, stk. 2 og 3.

Spørgsmål 4

»Er en arbejdstager, der ophører med sin beskæftigelse for at påbegynde og faktisk påbegynder en uddannelse til elektroingeniør, som afsluttes med afgangseksamen, for at blive og arbejde som ingeniør, i medfør af artikel 7, stk. 2, i forordning nr. 1612/68 berettiget til uddannelsesstøtte, der i henhold til national lovgivning ydes studerende, til enten a) studieudgifter eller b) underhold eller til begge dele?«

Ud fra den besvarelse, jeg har foreslået, for så vidt angår spørgsmål 3, er det ikke nødvendigt at give et indgående svar på spørgsmål 4. Af de grunde, som jeg har anført i mit forslag til afgørelse i Lair-sagen, mener jeg imidlertid, at en person, der er arbejdstager i dette ords betydning i artikel 7, stk. 2 og 3, kan kræve ydelser til underhold og skal betale eller fritages for studieafgifter på samme vilkår som indlændinge, for så vidt angår den ikke-erhvervsrettede uddannelse med hjemmel i stk. 2, og med hjemmel i stk. 3, når der er tale om uddannelse i faglige uddannelsesinstitutioner, omskolings- og revalideringscentre.

Spørgsmål 5

»Kan en person, der er barn af en statsborger i en medlemsstat og bosat på en anden medlemsstats område ('opholdsstaten'), gøre krav på at være omfattet af artikel 12 i forordning nr. 1612/68, hvis hans far eller mor, som ikke længere hverken arbejder i eller er bosat i opholdsstaten, sidst var bosat eller beskæftiget i opholdsstaten før barnets fødsel, og barnets bosættelse i opholdsstaten ikke beror på den beskæftigelse, som en af forældrene havde dér?«

Sagsøgeren har anført, at han under alle omstændigheder er omfattet af artikel 12, hvis bestemmelsen tages efter sin ordlyd. Hans franske mor, som han afleder sin ret fra, havde beskæftigelse i Det Forenede Kongerige, og han er bosat dér. Han har endvidere anført, at arbejdskraftens frie bevægelighed ville blive væsentligt begrænset, hvis et barn, efter at have boet sammen med sin far eller mor i en medlemsstat i femten år, hvorefter de flyttede til en anden medlemsstat, ikke skulle kunne vende tilbage og bosætte sig i førstnævnte medlemsstat i uddannelsesøjemed, eller hvis børn, der er født senere, ikke skulle have denne ret, samt rettigheder i henhold til artikel 12. Det Forenede Kongerige har anført, at sagsøgerens mor fraflyttede Det Forenede Kongerige i 1965, før Det Forenede Kongerige tiltrådte EF, og at hendes børn ikke kan have rettigheder i henhold til fællesskabsbestemmelser under henvisning til hendes beskæftigelse og bopæl i Det Forenede Kongerige før dette tidspunkt. Hertil kommer, at hvis artikel 12 har til formål at lette en arbejdstagers families integration i modtagerlandet, hvor arbejdstageren er eller var beskæftiget, begrunder dette ikke, at børn, hvis bopæl er uden forbindelse med faderens eller moderens beskæftigelse i en medlemsstat, skulle kunne kræve sådanne rettigheder.

Efter min mening skal artikel 12 fortolkes således, at den omfatter et barn, der har boet sammen med begge eller den ene af sine forældre i en medlemsstat, mens faderen eller moderen var beskæftiget dér. Barnet mister ikke sine rettigheder, dersom faderen eller moderen fraflytter landet. Et barn, der er født, efter at faderens eller moderens ophold og beskæftigelse i en medlemsstat er ophørt, kan derimod ikke, så vidt jeg kan se, støtte nogen ret på artikel

12. Barnet har ikke på noget tidspunkt været medlem af familien i vedkommende stat og har aldrig været integreret i denne stat som medlem af en arbejdstagerfamilie. Når den pågældende vender tilbage og tager bopæl i uddannelsesøjemed, er det hverken som barn af en person, der udøver en beskæftigelse i vedkommende stat, eller som en person, under hvis barndom faderen eller moderen havde beskæftigelse dér, som nu er ophørt.

Jeg tvivler under alle omstændigheder på, at at den omhandlede retsstilling tilkommer en person, der er barn af en statsborger i en anden medlemsstat, som fraflyttede Det Forenede Kongerige, før dette tiltrådte Traktaten.

Jeg mener herefter, at spørgsmålene skal besvares som følger:

»1) a) Begrebet 'faglig uddannelse' omfatter et elektroingeniørstudium på heltidsbasis ved et universitet, der afsluttes med et eksamensbevis, således at den, der opnår beviset, opfylder de uddannelsesmæssige krav, der stilles for at kunne blive associeret medlem af elektroingeniørernes fagorganisation, og således at den pågældende efter en supplerende praktisk erfaring kan blive registreret som fagingeniør. Begrebet omfatter ligeledes studier, som bibringer den pågældende de fornødne færdigheder og den fornødne uddannelse til at udøve vedkommende erhverv, fag eller beskæftigelse.

b) En sådan uddannelse er en uddannelse i en faglig uddannelsesinstitution i henhold til artikel 7, stk. 3, i Rådets forordning (EØF) nr. 1612/68.

2) EØF-Traktatens artikel 7, således som bestemmelsen er blevet fortolket i dommen i sag 293/83, Gravier mod byen Liège, forbyder forskelsbehandling på grundlag af nationalitet mellem henholdsvis statsborgere i den medlemsstat, hvori eller hvorfra den faglige uddannelse finder sted, og statsborgere i andre medlemsstater, for så vidt angår betaling af studieafgifter til eller for den, der gennemgår en sådan uddannelse, men ikke for så vidt angår ydelse af støtte til den pågældendes underhold.

3) og 4) Begrebet 'arbejdstager' omfatter ikke, for så vidt angår uddannelsesstøtte omfattet af artikel 7, stk. 2 eller 3, i forordning nr. 1612/68, en person, der indrejser i en medlemsstat og tager beskæftigelse for et tidsrum af otte måneder inden påbegyndelsen på et bestemt tidspunkt af et universitetsstudium — som den pågældende allerede har fået adgang til inden indrejsen i medlemsstaten — med det formål at opnå en erfaring inden for det område, universitetsstudiet vedrører, når arbejdsgiveren som betingelse for at ansætte vedkommende i den pågældende stilling har stillet som betingelse, at han eller hun

er blevet optaget på universitetet. En sådan person har ikke i henhold til artikel 7, stk. 2 eller 3, i forordning nr. 1612/68 krav på uddannelsesstøtte, hverken for så vidt angår betaling af studieafgifter eller støtte til underhold.

5) Et barn af en statsborger i en medlemsstat kan ikke støtte ret på artikel 12 i forordning nr. 1612/68, for så vidt angår uddannelsesstøtte, når den pågældende af forældrene er ophørt med at arbejde og have bopæl i opholdsmedlemsstaten før barnets fødsel. En sådan person kan heller ikke støtte ret på nævnte bestemmelse, når den pågældende af forældrene var beskæftiget i, men forlod opholdsmedlemsstaten før dennes tiltrædelse af Det Europæiske Økonomiske Fællesskab.«

Afgørelsen af omkostningsspørgsmålet træffes, for så vidt angår hovedsagens parter, af den nationale ret. De udgifter, der er afholdt af de regeringer, som har afgivet indlæg, og af Kommissionen, kan ikke godtgøres.